

kertre is, melyben a fűvek és ritkább fák plántáltatva légyenek, és az Medicinæ Professor esztendőnként két vagy három versben az Academicusok előtt abban bizonyos időközön a fűvek természetiről profiteáljon, akkor egyébnek békét hagyván. Találni talám módot benne, honnan egy Hortulanusnak száz forintra töltenék a 78.

Nem ártana egy konyhának is lenni, a holott ki-ki szükségére valót pénzért, ha keresne, találna. Ez jó karban állítatván nem csak magát tartaná el, hanem még az Academiának is nem kevés hasznot hajtana.

Segéllj reá én Istenem bennünket!

Groff Bethlen János Uram levelei között találtatott ezen pia consultatio.

Coll. N. Enyed.

1740.

Obtulit Moses Galambfalvi.

Több mint kétszáz esztendeje, hogy az 1659 dik év utolsó éjjelén 36 éves korában elhalt Apáczai Csérei János hamvai a kolozsvári közös temetőben a tudomány és irodalom annyi jelesceinek poraival az anyaföldben ismeretlenül elvegyülve pihennek. Ha e hamvak érezni tudnának, most midőn két hosszú század után a Kolozsvárt föllálitandó magyar tudományos egyetem megnyitásának örömnünnepétől már csak néhány hónap választ el bennünket, a magyar tudományosság ez apostolának és vértanújának elfeledett sírhelyén megrendülne a föld az öröm kitörésétől. De e dicső hamvak, mint minden, a mi az emberben földi, porrá lettek és elenyésztek; egyedül a szellem, az emberi lélek e mennyei szikrája, az, a mi örök és halhatatlan. Apáczai szelleme is kitör a sírből és világot kér. Az ő szelleme adjon életet, fényt és dicsőséget a kolozsvári egyetemnek!

EMLÉKBESZÉD

BITNICZ LAJOS

TISZT. TAG FELETT.

SZABÓ IMRE.

T. TARTÓL.

PEST, 1872

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

EMLÉKBESZÉD BITNICZ LAJOS FELETT.

SZABÓ IMRE

tiszt. tagtól.

(Felolytatott M. T. Akadémia 1872. apríl. 29-dikén tartott összes ülésén.)

Tekintetes Akadémia!

Ki ideje-korán felismerte a napszámot, mely a hazában neki is jutott, s azt hűven leszolgálni teljes jó akaratral törekedett, megérdemli, hogy elköltözése után, az itt maradottak a nemzeti kegyelet emléklapjára írják fel nevét s legalább egy cserlombot tűzzenek a koszorúba, melyet önmagának saját tetteiből kötött.

Ily hű munkása volt a hazának Bitnicz Lajos elhunyt tagtársunk is, kinek emlékeztére az I. osztály nagyrabecsült megbizásából szót emelek. Készörömet teszem ezt, mert Bitniczet, megycm papjainak e kiváló jelesét, őszintén tiszteltem életében, tisztelem hamvaiban is, nemcsak a hasznos munkásságért, melyet hazai nyelvünk és irodalmunk emelésére szentelt, hanem a szerénységért is, mely jellemének egyik szebb vonása volt, melynél fogva mindig csak kötelességeire gondolt a nélkül, hogy érdemeiről tudni is akart volna. Pedig voltak érdemei, és én azokat kívánom egyszerű előadásommal méltatni és e végre életének s munkásságának főbb mozzanatait felmutatni.

Bitnicz Lajos 1790-ben, jul. 17-én a régészeti szempontból nevezetes templomu *Jákon* született Vas megyében, hol atyja seb orvos és néhány évig a nemes község jegyzője volt.

Bölcsőjét sem magas származás ősi fénye, sem anyagi jólét bővelkedése nem vette körül. A megbecsülhetlen értékű sugár is, a legforróbb szeretet és legtisztább öröm sugara, mely életének hajnal-csillaga gyanánt édes anyja szemeiben ragyogott, csakhamar az özvegyesség fátyola által lön beárnyékolva. És ki tudja, a korán árvaságra jutott gyermek pályája mily irányra fordul, ha jötevő kezek a szombathelyi püspök és káptalan gondviselése alatt álló községi árvaházban menedéket és alkalmat nem nyújtanak neki, hogy előkészületi tanulmányait vagyontalansága mellett is elvégezhesse.

Papságra érezvén kedvet, az árvaházból a papnőveldebe ment át, hol társai közül korai érettsége, szelidsége és ernyedetlen szorgalma által tünt ki.

Ifju keblének nemes lángolásával már ekkor arra törekedvén, a mit tökélynek ismert, többet tett, mint mennyit a szoros kötelesség kívánt. Rendes tantárgyai mellett a görög és héber nyelveket nagy gonddal és előszeretettel tanulmányozta; tanulta az angol, francia és német nyelveket is. De még itt sem állapodott meg.

Bitnicz ifjonta az volt már, a mi egész életén át mindhalálig maradt: esontig, velőig magyar. Szerette a hazát, szorlette a magyar nyelvet, mely — miként *Toldy* Ferencz az ősz *Simai* felett tartott emlékbeszédében oly szépen mondá: „mindenkit azon hazához, azon haza érdekeihez kapcsol, melyben az ő ajka hangjai zengenek, s hol a szellő suttogása is gyermekora játszi eszevegéseit látszik sühongtatni,“ és e szeretettől áthatva, kettőztetett szorgalommal, munkabíró fiatal erejének teljes megfeszítésével iparkodott a hazai nyelvet tudományosan megismerni. Hogy jeles sikerrel, azt későbbi tevékenysége által fényesen igazolta.

1811-ben *Somogyi* Lipót akkoron szombathelyi püspök

vette öt oldala mellé; de már 1812-ben april 1-én, még mielőtt áldozárrá szenteltethetett volna, *Kresznerits* Ferencz helyébe a mathesis tanárává neveztetett, mely minőségben 34 évig szolgált.

Midőn 1819-ben — fájdalom! elég későn, — a magyar nyelv rendszeres tanítása iskoláinkban foganatba vétetett, a szombathelyi lyceumban is felállítandó tanszékre nem volt alapítvány. De ott volt Bitnicz, a hazafias érzelmű Bitnicz ki a magyar nyelv tudományos előadására megkívántató készültségen fölül, melyet — mint már érintém — még növendék korában iparkodott megszerezni, lángoló ügyszeretettel is bírván; különben is tisztában levőn magával az iránt, hogy nemzeti nyelvünk nemzeti létünk fentartója, s hogy a nélkül nincs haza, nincs hazafiság, nemzeti nyelvünk emelése tehát hazafiai kötelesség; minden honpolgárnak, a papnak is, ki a hon polgára lenni meg nem szűnik, szent tartozása, melynek lerovását bármily ürügy alatt elmulasztani bűn az édes haza ellen: készséggel ragadta meg az alkalmat szent tartozásának lerovására, a mathesis mellett a magyar nyelv előadását is elvállalta, és folytatta azt 25 évig minden díj nélkül.

Díj nélkül, mondám; azonban nem egyszersmind jutalom nélkül. Mert aranynál, ezüstnél végtelenül drágább jutalmat adott a derék férfinak azon boldogító öntudat, hogy hazájának szolgált; hogy az ajkain esüggött, a minden jó és nemes iránt fogékony keblü ifjuságot a nyelv megkedvelésére és alapos megtanulására vezérelhető, buzdítható; s hazafias szelleme gerjesztő hatásának üdvös voltát napról-napra tapasztalhatta. Barátja, *Kisfaludy* Károly eme szavai szerint:

„Ha kik szavamra buzdulatra kelnek,
Jutalma nyílik a szorult kebelnek,“

minden ifju szívet, mely anyanyelvünk kedvelésére az ő buzdító hatása alatt gyuladt, egy-egy bányának tekintett, mely a hazafias felbuzdulás, a tisztelet, bizalom és ragaszkodás kincseivel bőségesen jutalmazta fáradozását.

Berzsenyi szerint:

„Önérzése lön dicső Pantheona.“

Volt azonban egy körülmény, mely Bitniczet mélyen szomorította. Fájt tapasztalnia, hogy míg például a római patricius az ő fiát legelsőbbben is a tiszta, szép és ékes latin stylusra taníttatá, és a római ifju már 16 éves korában alapos nyelvbeli készséggel léphetett szószékre, s arathatott szónoklatával tapsokat, a magyar apák szivesebben látták, legalább vétkes gondatlansággal elnézték, hogy fiaik a megvetett hazai nyelv helyott idegent tanultak; minek eredménye lett azután a szégyenletes állapot, mely fölött *Bitnicz* e keserű panaszra fakadt: „Lehetetlen vérző szív nélkül tekinteni némelyek vétkes gondatlanságát, kik édes nyelvünket megvetvén, idegen hangon dadogják lelkök állapotjait, vagy azt tudományos vizsgálatra méltónak sem tartván, azon úgy szólnak, úgy irnak, miként tulajdon nyelvén szólni, írni, minden mivel angol, francia és német pirulna.“

És a nemes férfi nem elégedett meg azzal, hogy csupán panaszkodjék a baj miatt, hanem annak elhárítására tenni is lelkesen törekedett. Tanítványai között *magyar nyelvgyakorló egyesületet állított fel*, s annak tagjait folytonosan örszemekkel kísérte, műfordításokban és eredeti munkák kidolgozásában vezérelte, szorgalomra, kitartásra atyáilag buzdította, s ekkép sok ifjura nézve az apai vétkes mulasztást helyrehozta, a mai, hála Istennek! örvendetes állapot létrejövését saját körében, tőle telhetőleg, becsületes igyekezettel előmozdította.

Frankenburg Adolf, *Hoffmann* Pál, *Hollán* Ernő, *Horvát* Boldizsár, *Nagy* János, *Ney* Ferencz, *Rózsay* József, boldogult *Szenczy* Imre, *Udvardy* Ignác, az akadémiának megannyi tagjai, *Bitnicz* lángelméjétől kapták az első szikrát, mely őket édes hazai nyelvünk szerelmére hevíté; az ő kezein indultak el az irodalomnak virággal, de még több tövissel kitüzdelt pályáján; azokat nem is említve nagyszámu tanítványai közül, kik e tudományos intézet kebelén kívül gyarapíták irodalmunkat.

Oh az ily atyai buzdítás, a fölébredt igyekezetnek

ilyetén jóakarató támogatása és bölcs vezérlése soha sem marad üdvös hatás nélkül. Enmagam is mindenkor örömmel emlékezem vissza növendék-koromra, midőn a pesti központi papnöveldeben már akkor fennállott magyar iskolának tagja voltam.

Mint napraforgó a nap felé, úgy vonzódtott a mi szívünk is a jeles férfiak felé, kik akkor irodalmunk egén vezérszavak gyanánt tündökölték. Mint szomszéd föld a megeredt eső csöppeit, úgy szívtuk magunkba *Toldy* Ferencz buzdító igéinek malasztját, melyeket a munkálataink átküldésekor hozzá intézett levelünkre válaszólag írt. Nem volt az nap Pesten boldogabb kör, mint a kispapok szerény magyar iskolája, melyet *Toldy* válasza méltatott, melynek gyarló szárnypróbálgatásairól biztató kedvezéssel nyilatkozott, tagjait a *Káldiak*, a *Pázmányok* követésére buzdította, s ez által a hazai nyelv és irodalom ügyének mindenkorra megnyerte.

Az irodalom terén először 1819-ben jelent meg *Bitnicz* a *dunántúli vendékekről* értekezvén. Azontúl gyakrabban találkozunk nevével a „Tudományos Gyűjtemény“, „Muzárium“, „Tudománytár“, „Közhasznú Ismeretek Tára“, az akadémiái „Értesítő és Figyelmező“ hasábjain. Majd nyelvészeti és mennyiségtani, majd régészeti értekezéseket adott. 1827-ben jelent meg első kiadásban „*Magyar nyelvbéli előadás*“ című szakmunkája, mely 1837-ben másodszer újjonnan átdolgozva, 1847-ben harmadszor adatott ki ismét javítva.

Bitnicz e munkája megírására — saját nyilatkozata szerint — azon körülmény ösztönözte, hogy midőn a magyar nyelvtudomány előadására vállalkozott, nem talált könyvet melyet útmutatásainak közlésében alapul használhatott volna; ezen fogyatkozást kívánta tehát némiképen kipótolni oly könyv megírása által, melyből tanítványai a kevés órára határozott szóbeli előadás által szerzett ismereteket gyarapíthassák, de egyuttal nyelvünket egész kiterjedésében mások is megismerhessék.

Nem lehet feladatomból *Bitnicz* eme munkáját részletes

birálat alá vonni, de talán nem lesz érdektelen elmondanom, miként méltatták azt megjelenésekor.

A *Marczibányi-féle* 400 pfrtos jutalommal díjazott munka felől a *Hormayr és Mednyánszky* bárók által kiadott zsebkönyv (*Taschenbuch für die Geschichte*. 1829.) azt mondja, hogy az klasszikusnak ismertetett el, hogy általános és megérdemelt figyelmet keltett. Miért is kívánatos, hogy a szerénysége- és tudományosságáért nagy tiszteletre méltó, komoly és mivel fiatal férfi munkája a külföldnek is bemutattassék; habár az, mi különösen a magyar nyelvre van alkalmazva, mire a mű épen a legszebb mintául szolgál, szükségképen veszendőbe megyen is.

Talán nem alaptalanul vélem, hogy Bitnicz az e munkája által keltett figyelem folytán részesült azon megtisztelő kitüntetésben, hogy az Akadémia alapszabályainak végleges megállapítására kiszemelt kevesek közé b. e. *József nádor* által szintén fölvetett. Hátrahagyott jegyzeteiben olvastam, hogy ő is vitt magával, s pedig az akkori idő jellemzésére legyen mondva, latinul irt tervezetet, melyet fel is olvasott. A tanácskozásokban, — ezt is jegyzetei után mondhatom, — tevékeny részt vett.

Hogy az akadémia tagjává főképp érintett szakmunkájára való tekintetből neveztetett ki, *Döbrentei Gábor* titéknok eredetiben látott levelének, ezen szószerint hiven idézett tartalma tanúsítja:

„A mely elmémiveket a képzelet országa teremt, azoknak az ítélő- tehetség szabályai szerint úgy készítésekre, hogy nagy és apróbb- alakaikban jó ízlésű tökéletes egészekké váljanak, s lelket és szívet kielégítve az embert egyszeremind nemesítsék, oly jeles theoriai könyvet ada kegyed nemzetünknek „*Magyar nyelvbeli előadás*“ czime alatt, (több tudós értekezései oly érdeklőtűek,) hogy a magyar tudós társaság Igazgatósága alkotó ülésében lehetetlen vala nevének tisztelettel nem említtetnie. Hajlott tehát ez kegyednek rendes taggá nevezésére. Említett munkái a nagytiszteletű Professor urat a nyelvtudományi osztályhoz számították, de mivel oda tartozó magyar író eddig legtöbb van, kegyed pedig mint a mathesis professora, a társaságnak

a mathesis osztályában is betöltheti dicséretesen kívánságait, az Igazgatóság Pozsonyban novemb. 17-én 1830. ebbe nevezte ki *vidéki első tagnak*.“

Bitnicz az igazgatóság ezen kívánságának egész jóakarásával iparkodott megfelelni. Matematikai értekezéseket irt, s a műszavak megalkotásában osztályának segédkezet nyújtott. *Döbrentei* 1833. május 30-ról írja *Bitnicznek*: „igen kedves a társaság előtt, amint az utóbbi héti ülésben tapasztaltam, kegyed szorgalmatossága a mathesisi osztály műszavainak rendbeszedése körül.“

Író társaival folyvást jó viszonyban volt, sűrűn levelezett. Többben, mint *Bacsányi, Kazinczy, Döbrentei, Kisfaludy Károly, Császár Ferencz, Toldy Ferencz* fordultak hozzá irodalmi ügyekben, majd munkásságát venni igénybe, majd tanácsát, véleményét kérve.

Kisfaludy Károly (1828. dec. 18-ról) írja: „A miért leginkább eszedem, méltóztassék őszintén Aurorámat én recenseálni, ily férfiak tanácsát, mint barátom uramé, nekem édes kötelességem követnem.“

Bitnicz még a *régészetnek* is, nemcsak holtig nagy kedvelője, hanem szakértő művelője is volt.

E szakba vágó értekezéseit a „Tudományos Gyűjtemény“ben közlé. Egyet ezek közül *Busching* boroszlói tanár németre fordított, mire a *boroszlói* tudós társaság Bitnicz levelező tagsággal tisztelte meg.

1817. ápril 27-kén *Szombathely* városának nagy része leégett. Az e miatt szükségessé vált tömeges építkezés alkalmával előfordult ásatások a hajdan nagyhirű „*Sabaria*“ ősmaradványait nagy mértékben hozták napfényre. Ezekből Bitnicz sokat gyűjtött. A gyűjtést azután is nagy kedvvel folytatá; különösen *éremgyűjteményébe* több oly ritka példányt szerzett, melyek híresebb múzeumokban is hiányzanak. Gyűjteményét — mint tudva van — tisztelete és hála jelekül az akadémiaának hagyományozta. Az akadémia viszont — nem kételkedem — elhunyt derék tagja iránti kegyeletből is, a gyűjtemény kettőseit *Szombathelynek* visszaadja, hogy az ott közelebből alakult régészeti egyesület tárlatának alapjául

szolgáljanak, mely nemes tetteért az akadémiának a vas-megyei régészeti egyesület nevében, mint annak elnöke, ezen finnépélyes alkalommal köszönetet mondani kedves kötelességemnek ismerem.

Bitnicz 1815-ben a pesti egyetemnél a szépművészetek és bölcsészet tudorává avattatott; 1839-ben Vas-megye által a lyceum igazgatójává választatott; 1847-ben kanonokká neveztetett, ugyanazon évben az akadémia tiszteleti tagjává választatott; 1868-ban püspöki czímet nyert; végre 1871-ben június 28-dikán *Nagy-Kanizsán*, hová rokonait ment látogatni, életének 81-dik, áldozásának 58-dik, nyilvános írói pályájának 52-dik évében meghalt. *Szombat-helyre* visszazsállított holtteste a székesegyházi sírboltban nyugszik, de elmondhatom *Berzsenyivel*:

A jók szíve alatt fenmaradand neve.

S a némult ravatal zárait eltöri.

Sőt, ha neve elfeledtetnék is, — a mi nagyobbakkal is megtörtént már, — a hatás, melyet munkássága által hazai nyelvünk érdekében előidézett, még azután is, és mindaddig fenmarad, míg a hármás hegy és négy folyam között édes szép nyelvünk élni fog.

Mert habár Bitnicz nem volt is rendkívüli ragyogású tünemény irodalmunk kihajnalodott egén, mindenesetre azok sorába tartozott, kik hasznosan munkálkodtak. És jól mondja *Toldy F.*, „hogy fénytelen, de hasznos munka is ösmertetésre és hálára méltó.“

Most, hogy előadásom végére jutottam, érzem, hogy Bitnicz tiszteletreméltó alakját gyöngén rajzoltam; de talán még sem homályosítam el az egyes vonásokat, melyek rajta önfényökben ragyognak; s talán nem leszek szerénytelen, ha felmutatott példája követésére minden magyart buzdítok, paptársaimat pedig széles e hazában különösen is felhívom.

Bitnicz munkás életének hosszú pályáján tetteleg is megmutatta, hogy az egyház és haza iránti hűség szépen összefér, hogy a magyar pap a nélkül, hogy hivatását, vagy papi jellemét sértené, honpolgári kötelességeit is teljesítheti s a haza javára sokat, igen sokat tehet; hogy végre Magyar

országon a pap elől sincs elzárva az út és mód, érdemet szerezni arra, hogy sírjára a haza nemtője is hintsen virágokat.

Mindnyájan elérhetjük ezt, ha papi hivatásunk betöltése mellett mindazt buzgón és örömmel teljesítjük, mi hazánkra díszet hoz, annak közjavát és boldogságát előmozdítja.

„Mert — miként Bitnicz mondá — csak a ki a szent erényhez híven, egészen betölti a helyet, hová őt a gondviselés rendelé, az rójja le hazája iránti tartozását, az a való hazafi, testét aztán akár egyenruha vagy nemzeti köntös, akár hosszú fekete öltöny födözze.“